

Семенюк Н. В.

НЕОБХІДНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

В умовах трансформації суспільства зростає необхідність вироблення концептуальних засад правового забезпечення національної освіти загалом і безперервної освіти зокрема. Національне законодавство дотепер ще орієнтоване на застарілі форми підвищення кваліфікації працюючого населення, в той час як правова сфера має визначати розвиток у країні більш перспективної форми безперервної освіти. Формуючи нову концептуальну модель нормативно-правового забезпечення прогресивного розвитку української системи безперервної освіти, необхідно поєднати в ній такі її функціонально-структурні елементи, як суспільно-політичний, нормативно-правовий та інтегративно-розвиваючий.

Ключові слова: безперервна освіта, правова регуляція, нормативна база.

Обумовлена потребами практики, динамічними змінами способу життєдіяльності людини освіта дорослих (освіта впродовж життя) все більш предметно й глибоко заявляє про себе як особлива ланка освіти, яка потребує матеріального, змістовно-наукового, педагогічно-технологічного, методичного і т.п. забезпечення. Важливим елементом цього процесу є правовий супровід безперервної освіти, а також прогноз її розвитку в найближчий час і у більш віддаленій перспективі.

Враховуючи значну інерцію традиційних форм освітньої діяльності, що були притаманні попередній системі освіти, а також ті вимоги, які ставить сучасний світ перед людиною і професіоналом, сьогодні нагальною є необхідність вироблення концептуальної бази правового забезпечення національної освіти, а також її перспективного розвитку. Перед українськими освітянами і законодавцями сьогодні постає важливе завдання створення та оформлення концептуальної нормативно-правової та перспективно-орієнтованої матриці розвитку національної освіти. «Україна нині потребує комплексної національної стратегічної концепції в галузі освіти, що орієнтуватиме державу на пріоритетний розвиток освітньої політики, головною ідеєю якої є розвиток освіти за принципом безперервності, що передбачає постійне поповнення та оновлення знань людини, її духовне вдосконалення від раннього дитинства до старості» [10, 11].

Таким чином, проблема нормативно-правового забезпечення та прогностичного передбачення розвитку безперервної освіти в нашій країні постає як одна з визначальних у сфері визначення ключових

пріоритетів розвитку української нації в цілому, тому вивчення цього питання ставимо за мету дослідження.

Однією з головних проблем, що виникають у сфері нормативно-правового забезпечення галузі безперервної освіти в Україні, є орієнтація національного законодавства на застарілі форми підвищення кваліфікації працюючого населення, тоді як правова сфера сьогодні має також визначати перспективні форми розвитку того чи іншого соціально значущого явища. Сьогодні існує гостра необхідність спрямування правового поля освіти в напрямку кодифікації нових відносин між суб'єктами системи безперервної освіти. «Вдосконалення правового регулювання підвищення кваліфікації та перепідготовки перш за все вимагає досягнення максимально ефективного нормативно-правового забезпечення. На нашу думку, означене можливе шляхом проведення роботи у напрямку систематизації та кодифікації норм, що регулюють порядок проходження перепідготовки та підвищення кваліфікації» [4, 203]. Вирішення проблеми систематизації та кодифікації нормативного поля функціонування безперервної освіти в Україні, з одного боку, дозволить цьому сегментові освітньої системи активно розвиватися, орієнтуючись на прогресивні форми та технології педагогічної діяльності, а з другого боку, справді конкурувати з іншими національними системами освіти дорослих.

У такому руслі має визначатися і загальнодержавна політика у сфері освіти, ключовим елементом якої має стати всебічне політико-правове забезпечення можливостей українських громадян на отримання якісних освітніх послуг протягом усього життя. Отже, вдосконалення правового регулювання підвищення кваліфікації та перепідготовки можливе перш за все шляхом державно-правового регулювання. «Подальший розвиток суспільних відносин і ефективність їх правового регулювання в умовах ринкової економіки потребують проведення відповідної правової реформи. Правова система України повинна повною мірою відповідати новим умовам життя суспільства, надійно забезпечувати захист прав, свобод і інтересів людини та інших суб'єктів суспільних відносин. Треба мати на увазі, що наявність розвинутої нормативної бази є важливою передумовою побудови в Україні правової держави» [2, 6]. Водночас вдосконалення правового регулювання підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників можливе лише за умови системного підходу при виборі засобів його вдосконалення. Звідси виникає термінова необхідність детального концептуально-теоретичного аналізу шляхів вдосконалення нормативно-правового забезпечення

української сфери безперервної освіти з урахуванням та визначенням перспективних орієнтирів і напрямів її подальшого розвитку.

Для вирішення такого завдання звернемося насамперед до аналізу характеристики загального стану правової регуляції безперервної освіти в розвинених країнах світу і в Україні. Важливо усвідомлювати той факт, що специфіка нормативно-правового забезпечення освітньої сфери будь-якої країни полягає у багатовимірності та поліфункціональності відповідного сегменту національного законодавства. «Необхідно враховувати той факт, що законодавство у сфері регулювання системи освіти складається з широкого діапазону правових норм і документів, які мають специфічні функції. Серед таких функцій виділено: суспільну, яка визначає спрямованість законодавчих актів, з урахуванням волевиявлення громадян та пріоритетів програми уряду; нормативну функцію, яка визначає та регулює суспільні відносини, адміністративні та фінансові обов'язки, здійснюють юридичну організацію процесу навчання; інституційну, що призводить до створення освітніх установ; інтеграційну – через врахування міжнародних тенденцій розвитку вищої освіти та її фінансування» [1, 11-12]. Таким чином, формуючи нову концептуальну модель нормативно-правового забезпечення прогресивного розвитку української системи безперервної освіти, необхідно системно підійти до питання поєднання таких її функціонально-структурних елементів, як суспільно-політичний, нормативно-правовий та інтегративно-розвиваючий. Тільки у поєднанні цих складників розвитку національної системи освіти впродовж життя можна сподіватися на подальше підвищення її конкурентоспроможності на загальноосвітньому та європейському ринку надання освітніх послуг.

Відзначимо, що ідея безперервної освіти в Європі виникла достатньо давно, а отже й пройшла вже тривалий період розвитку та імплементації в навчально-педагогічну дійсність європейського простору розвитку освітніх послуг, технологій і законодавства. Одразу після виникнення ця ідея набула надзвичайної популярності, що й сприяло швидкому урізноманітненню форм і методів її нормативно-правового закріплення в країнах Європи та світу. Ідея безперервної освіти пережила досить тривалий період ейфорії, коли вона розглядалася як панацея оновлення соціумів у добу постіндустріальних перетворень. Практичне її здійснення починається з 90-х років минулого століття. Вона стає основною при розробці національних програм розвитку освіти у багатьох країнах світу. «Так, 1991 року була створена Мережа безперервної освіти європейських

університетів (European Universities Continuing Education Network), що об'єднує 160 вищих навчальних закладів із 27 країн світу. Ця організація бере на себе функцію розробки програм безперервної освіти і їхню пропаганду та поширення. Активно працює у цьому плані Асоціація європейських університетів (Association of European Universities). У Фінляндії з 80-х років XX ст. у 21 державному університеті діють центри безперервного навчання, де навчаються 200 тис. осіб старшого віку крім 150 тис. молодих людей. У Швеції категорія студентів, старших 35 років, складає 58 %. У Великобританії 34 із 45 університетів пропонують свої програми для навчання дорослих. Найбільшим університетом країни є «Відкритий Університет», в якому з 1971 р. пройшли підготовку понад 2 млн. студентів віком старше 34 років. У Франції розроблено програму «Освіта майбутнього». З метою активізації навчання дорослих проводяться конкурси на отримання грантів для фінансування нових університетських програм безперервної освіти, які приносять фінансові винагороди» [11, 587]. Як бачимо, європейські держави як на національному, так і на загальноєвропейському рівні всіляко сприяють розвитку безперервної освіти, зокрема і нормотворчими методами, створюючи сприятливий клімат розвитку послуг освіти впродовж життя, а також сприятливі умови міжнародного співробітництва в даній галузі. Американське законодавство також спрямоване на всебічне сприяння розвитку освітніх послуг, орієнтованих на забезпечення кожному громадянину можливостей навчатися на будь-якому віковому етапі життя. «У Гарвардському університеті (США) пропонується 620 курсів із різних предметів і напрямків у вечірній час. Національний проект «Освіта американців для XXI сторіччя» втілює ідею безперервної освіти через такі принципи, як обов'язковість освіти, навчання дорослих, школа без злочинності та наркотиків» [11, 587-588]. Таким чином, провідні держави світу, визначивши одним з ключових національних пріоритетів розвитку освітню сферу, намагаються якнайповніше забезпечити нормативно-правове поле саме безперервній освіті, яка сьогодні є безальтернативним шляхом постійного підвищення кваліфікації людського капіталу на національному, регіональному та загальносвітовому рівнях. Такі тенденції мають не залишитися поза увагою української освітньої спільноти, яка має виходити з відповідними ініціативами до законодавців з метою розвитку і вдосконалення нормативно-правового забезпечення національної безперервної освіти.

У сучасному полі безперервної освіти також необхідно створювати нормативно-правове підґрунтя для розвитку освітньо-інноваційних

проектів, орієнтованих виключно на надання освітніх послуг впродовж життя. Західні системи освіти вже декілька десятиліть всіляко сприяють таким закладам, діяльність яких спрямована саме на розвиток освіти дорослих та дистанційної освіти, що дозволяє цим системам інноваційно випереджати освітні системи інших країн, бути більш конкурентоспроможними і затребуваними. Так, «поряд з розширенням функцій вищих шкіл (університетів), як слід було очікувати, частина країн обрала шлях створення спеціалізованих вищих шкіл для забезпечення неперервної і нетрадиційної освіти. Найвідоміший і найвиразніший приклад – Відкритий університет в Англії. За кілька років діяльності Відкритий університет в Англії створив аж дві з половиною сотні опорних пунктів на островах і налічував понад 200 тис. студентів. Це цілком поважний ВНЗ з чітким контролем роботи студентів та екзаменами. Якщо за кілька років праці набирається потрібна кількість екзаменів, особа може отримати всі наявні в Англії академічні ступені: бакалавра, магістра з частини дисциплін навіть доктора. Остання новина – поширення діяльності університету на континент Європи. Особливо активна його частина – Відкрита школа бізнесу (Open Business School), яка останніми роками набрала понад 3000 студентів у Росії» [12, 44]. Сучасна Україна не може змагатися з розвиненими країнами світу у створенні власного потужного відкритого університету з навчальними курсами на лазерних дисках і міні-відеокасетах. «А от запросити Відкриту школу бізнесу, мабуть, варто. Хоча б для можливості порівняння її навчальних послуг з рівнем аналогічних курсів підготовки менеджерів та бізнесменів, які забезпечують численні державні та недержавні заклади вищої освіти, що діють нині в Україні» [3, 192]. Сьогодні ми можемо констатувати, що, з одного боку, в нашій країні дійсно існує безліч різноманітних державних і недержавних організацій, що надають послуги в сфері освіти дорослих, однак, з другого боку, якість таких послуг залишається на недостатньому рівні у порівнянні із західними аналогами, однією з причин чого є саме недостатнє нормативно-правове забезпечення такої діяльності, відсутність прозорої політики контролю її якості, а також недолугість та несистематизованість державної політики в цьому питанні.

В українську практику безперервної освіти, освіти впродовж життя і освіти дорослих необхідно на нормативно-правовому, реалізаційному та перспективно-розвиваючому рівнях вводити якомога більшу кількість сучасних інноваційних можливостей, що вже знайшли своє втілення у розвиненіших країнах. Наприклад, враховуючи складний матеріальний стан більшості населення, для молоді можна було б

передбачити урізноманітнення форм поєднання навчальної і трудової діяльності. Так, «практичний досвід упровадження безперервної освіти в закордонній практиці знайшов своє відображення в концепціях «чергування освіт», які почали реалізовуватися у США, Великобританії, Франції, Канаді. Ці концепції передбачають, що навчальний процес у стінах вищих навчальних закладів змінюється практичною діяльністю на виробництві або в інших закладах» [11, 588]. Безумовно, така схема отримання освіти, чергуючись з періодами виробничої діяльності, може бути дуже ефективною та зручною, однак головною метою у сучасній ситуації має для нас бути не зосередження на впровадженні певних, нехай навіть найпрогресивніших освітніх форм, але створення такого систематичного середовища, яке на основі конкретної концептуально-нормативної правової бази сприятиме реальному впровадженню всього різноманіття можливостей безперервної освіти, які сьогодні ефективно використовуються в країнах-лідерах освітнього розвитку.

Необхідно забезпечити такий правовий клімат розвитку національної освіти, за наявності якого українська система безперервної освіти змогла б вписатися як конкурентоспроможний елемент в загальноєвропейський освітній простір. Взаємопроникнення форм, видів, напрямів безперервної освіти створює стійкі форми соціальних і культурних відносин, що регулюються міжнародними актами, договорами, протоколами, сформульованими в рамках Ради Європи. У цих документах робиться основний акцент на моральному і громадянському вихованні, на створенні сприятливих умов для духовного розвитку індивіда протягом усього життя. Адже усе це є соціальним імперативом безперервної освіти. Державна освітня політика України, окреслюючи значущі пріоритети соціального і культурного розвитку країни, враховує ті стандарти і нормативи, що відповідають загальноєвропейській практиці. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна: XXI століття»), що була прийнята 1993 р. і визначала стратегію й основні напрямки розвитку освіти у XXI сторіччі, серед першочергових напрямків державної політики в реформуванні освіти були такі: підвищення якості освіти, демократизація, впровадження різноманітних освітніх інновацій, розширення ринку освітніх послуг, розвиток системи безперервної освіти і навчання протягом життя [5]. Таким чином, починаючи з перших років незалежності в Україні було визначено курс на інноваційне розширення спектру освітніх послуг, в тому числі і у сфері безперервної освіти, що однак надалі не відобразилося ні в нормативно-правовому полі, ні в навчально-педагогічній діяльності.

Слід зазначити, що Програма тільки декларувала основні ідеї реформування національної освіти, на жаль, не були визначені правові та соціальні механізми реалізації сформульованих завдань, оптимальні шляхи реформування освітнього простору в Україні. Національна доктрина розвитку освіти, прийнята 2002 р., зробила спробу ліквідувати цей суттєвий недолік. У цьому документі серед пріоритетів державної політики в галузі освіти зазначається інтеграція української освіти до європейського освітнього простору неможливого без розвитку безперервної освіти [6]. На сьогодні вже не можна обійтися без нормативно-кодифікаційного затвердження декларацій, на основі яких українська безперервна освіта розвивалася протягом останніх двадцяти років, що призвело до значного відставання цього сегменту національної освіти від відповідних послуг у європейському освітньому просторі. Отже, необхідність нормативно-правового забезпечення безперервної освіти сьогодні вочевидь має стати одним з пріоритетних напрямів державної політики в сфері побудови сучасної високо-інноваційної системи національної освіти України.

Системи нормативно-правової кодифікації відносин у сфері безперервної освіти і освіти дорослих в різних європейських країнах є різними, спрямованими на врахування найефективніших шляхів розвитку національних освітніх систем, однак в усіх європейських країнах рівень законодавчого забезпечення сегменту освіти, що нами розглядається, є надзвичайно високим. Наприклад, у Німеччині «освіта дорослих відповідає принципу загальної ринкової економіки. Загальним для освіти у ФРН є її автономність, свобода у розробці власного плану навчання. Основні принципи та положення щодо змісту освіти дорослих викладені в Основному законі держави (Grundgesetz), законах земель та земельних урядів Німеччини» [9, 113]. Як бачимо, в Німеччині функціонує достатньо розгалужена нормативно-правова база діяльності, розвитку безперервної освіти і освіти дорослих, що всіляко сприяє розвитку національного людського капіталу. Враховуючи це, необхідно, з нашої точки зору, використовувати нормативно-правовий досвід різних європейських країн в процесі розробки законів, спрямованих на систематизацію та кодифікацію відносин в сфері безперервної освіти.

Існує також у багатьох країнах вдалий досвід комбінованого навчання на різних життєвих етапах людини, що дозволяє диверсифікувати формально-змістовний аспект безперервної освіти і освіти дорослих, для чого необхідно забезпечити відповідний нормативно-правовий простір реалізації таких комбінованих форм навчання. «У Великобританії, Канаді, США в системі багаторівневої

освіти студентам надається можливість обрати навчання, в якому його денні форми поєднуються з вечірніми, а також навчання за типом «сандвіча», коли академічні заняття чергуються з навчанням на робочих місцях протягом цілих семестрів» [8, 75]. Таким чином, у світі вироблено безліч можливих форм надання освітніх послуг впродовж всього життя, що дозволяє вітчизняним освітянам та управлінцям від освіти використовувати найвдаліший зарубіжний досвід, а також ставить перед українською освітянсько-політичною спільнотою важливе завдання адекватної сучасним світовим вимогам систематизації та кодифікації національного законодавства в сфері надання послуг через систему безперервної освіти.

Отже, одним з пріоритетних завдань сучасної української системи освіти є вихід на рівень конкурентоспроможного суб'єкта загальноєвропейського та світового освітнього простору, що неможливо здійснити без формування і розвитку ефективної системи безперервної освіти. Це зумовлює нагальну необхідність створення сучасної нормативно-правової бази функціонування безперервної освіти. «Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливостей і свободи вибору в освіті, модернізації змісту освіти і організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвитку державно-громадської моделі управління» [7]. Таким чином, не викликає сумніву глибока актуальність проблематики, пов'язаної з концептуально-теоретичним аналізом характеристики загального стану правової регуляції безперервної освіти в Україні, при чому необхідним є врахування успішного досвіду нормативно-правового забезпечення цього сегмента національної освіти в країнах-лідерах сучасного інформаційно-знанневого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бондарчук Н. В.* Організаційно-правові засади забезпечення фінансування вищої освіти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – К., 2009. – 23 с.
2. *Венедиктов В. С.* Проблеми науки і практики трудового права в сучасних умовах ринкової економіки // Актуальні проблеми науки

- трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: матеріали науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 19-20 травня 2003 р.) – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2003. – С. 6-14.
3. *Волович В.* Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 189-199.
  4. *Голікова К. О.* До питання підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників в умовах ринкової економіки // Форум права. Науковий журнал. – 2010. – № 4. – С. 202 – 206.
  5. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс] // Законодавство України. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.
  6. Національна доктрина розвитку освіти. Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс] // Законодавство України. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
  7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
  8. *Пінчук Є. А.* Концептуальні основи та тенденції розвитку безперервної освіти // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 1 (31). – С. 71-77.
  9. *Титаренко О. І.* Загальна характеристика розвитку змісту освіти дорослих: досвід ФРН // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. – Випуск 203, частина II. – С. 110-114.
  10. *Шаповал Р. В.* Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Спеціальність: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харків, 2011. – 33 с.
  11. *Шеремет І. І.* Соціальні виклики безперервної освіти // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – Випуск 15. – С. 587-592.
  12. *Шовковляк О. І.* Формування безперервної освіти як важливий фактор розвитку європейської інтеграції у сфері вищої освіти країн Європейського Союзу // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (філологічні науки). – 2010. – № 20 (207). – Жовтень. – Частина I. – С. 41-49.

Семенюк Н. В. Необходимость нормативно-правового обеспечения функционирования системы непрерывного образования.

В условиях трансформации общества возрастает необходимость выработки концептуальных основ правового обеспечения национального образования в целом и образования в частности. Национальное законодательство до сих пор еще ориентировано на устаревшие формы повышения квалификации работающего населения, в то время как правовая сфера должна определять развитие в стране более перспективной формы непрерывного образования. Формируя новую концептуальную модель нормативно-правового обеспечения прогрессивного развития украинской системы непрерывного образования, необходимо соединить в ней такие ее функционально-структурные элементы, как общественно-политический, нормативно-правовой и интегративно-развивающий.

Ключевые слова: непрерывное образование, правовая регуляция, нормативная база.

Semenyuk N. V. Necessity of the normative-legal providing of the system's of continuous education functioning.

With the transformation of society increases the need for a conceptual framework of legal support of national education in general and education in particular. National legislation is still focused on the old forms of training of the working population, while the legal sphere must determine the development of the country's more promising forms of continuing education. Forming a new conceptual model of the regulatory framework of the progressive development of the Ukrainian system of continuing education must be connected to it are its functional and structural elements, socio-political, legal, regulatory and integrative developmental.

Keywords: continuing education, legal regulation, and regulatory framework.

Гальченко М. С.

**СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ФАКТОР
УКОРІНЕННЯ У БУТТЯ СУЧАСНИХ ЦІННОСТЕЙ**

У статті досліджено формування педагога як особистості; проаналізовано сучасні цінності; означено, як саме соціальна зрілість педагога впливає на формування сучасних цінностей дитини.

Ключові слова: цінності, особистість, дитинство, педагогічна майстерність, соціальна зрілість.

Значне ускладнення виховного процесу в сучасних умовах перетворилося на стійку тенденцію, яка виявляється уже в початкових